

Zlepšení kvality krajiny – příležitost pro zemědělce

Jak může hospodaření ozdravit kulturní krajinu? Biodiverzita krajiny, voda v krajině, revitalizace říční sítě, potřeba informací o krajině... Několik pojmů, které se již od osmdesátých let dvacátého století objevují v kritice moderního zemědělství v České republice. Bohužel, často zůstává u proklamací, nevysvětlených a pro uživatele zemědělské půdy někdy i těžko srozumitelných pojmů, za kterými si neumí představit konkrétní opatření na vlastní nebo pronajaté zemědělské půdě.

Zemědělství ovlivňuje krajinu po tisíciletí

Všechny tyto pojmy ovšem mají úzkou souvislost. Původní, člověkem neovlivněná krajina ze střední Evropy postupně mizela od nástupu tzv. neolitu, tedy přibližně od šestého tisíciletí před naším letopočtem, kdy se ve střední Evropě objevilo první, tehdy ještě velice primitivní zemědělství. Neustále narůstající počet obyvatel a potřeba zajištění jejich obživy si vyžadovala rozšiřování plochy zemědělské půdy. Tyto změny v krajině přinesly i první negativní procesy, především erozi půdy, kterou můžeme například na sedimentech řeky Moravy v CHKO Litovelské Pomoraví datovat již do devátého století našeho letopočtu, tedy do období rozvoje slovanského osídlení v tomto regionu.

Následné změny krajiny, intenzita jejího využití, pestrost (diverzita) přírody i související negativní jevy se pak v průběhu středověku vyvíjely v přímé závislosti na početnosti obyvatelstva, které musela tato krajina uživit. Paradoxně tak

Vodní eroze na pozemku nepříliš svažitém, ale příliš rozsáhlém. (Libina, duben 2013)

Neodborná snaha o odvodnění pozemku situaci zhoršuje, vedle plošné eroze vzniká i eroze rýhová, která při silném dešti může přerůst v erozi stržovou a způsobit přívál vody a bahna v nedaleké obci. (Libina, duben 2013)

Eroze půdy neohroží jen svažitým pozemkům. Větrná eroze na poli po sklizni řepky. (Bohuňovice u Šternberka, srpen 2013)

negativní společenské jevy, jakými byly především války nebo epidemie chorob (zejména moru), přispívaly k obnově a přirozené regeneraci krajiny, zatímco období technického rozvoje (např. období posledních Přemyslovců a následně rozvoj v období po třicetileté válce v období stabilizace Rakouského císařství) vedla k intenzivnějšímu rozvoji zemědělství, a tím i ke ztrátám diverzity krajiny, narušení rovnováhy a zvýšení intenzity negativních jevů (např. eroze půdy, frekvence povodní, vymírání druhů rostlin a živočichů).

Tyto procesy, relativně pomalé a probíhající v řádech desetiletí až století, nabraly na dosud nesrovnatelné dynamice v průběhu devatenáctého a dvacátého století a jejich rychlost se umocňuje zejména v průběhu posledních několika desetiletí. Souvisí to především s dosud nesrovnatelnou energií, kterou se člověk při úpravách krajiny a hospodaření v ní naučil v posledních desetiletích používat.

Jestliže v období Přemysla Otakara II. představoval projekt prvních regulací toků, vybudování mlýnských náhonů a vybudování selských hrází na Hané nad Olomoucí práci tisíců lidí a zvířecích povozů na mnoho let, dokáže takové úpravy provést současná technika za jediný rok.

Nešetrou práci se zemědělskou půdou můžeme v historii vystopovat opakovaně v několika historických obdobích (např. datováním vrstev zvýšené sedimentace půdních částic v nivách řek), ale největší nárůst necitlivého přístupu k zemědělské půdě začínáme od konce 19. století, a to nejen v České republice, ale v podstatě na celém světě. Tento negativní proces se neustále prohlubuje a v našich podmínkách se na něm na-

víc v posledních šedesáti letech značně projevovalo odtržení hospodářských subjektů a vlastníků půdy.

Chyby v úpravách krajiny se nevyplácejí mnoha generacím

Jakákoliv chyba v úpravách krajiny, které se člověk dopouštěl a dopouští a která se v minulosti projevovала regionálně a postupně v řádech desetiletí nebo dokonce staletí, se nám dnes vrací během několika málo let, a často jejími následky trpí obrovská území.

Je to na jedné straně možná poněkud depresivní poznatek, ale na druhou stranu nám může poskytnout nádej, že jsme schopni provést i nápravu včas rozpoznávaných špatných rozhodnutí a špatných projektů rovněž během několika málo let. Bohužel, musíme při tom počítat s tím, že následky nešetrného hospodaření v krajině, jakým je například ztráta erodované půdy nebo vyhynutí některých druhů organismů, si vyžádá dobu mnohdy podstatně delší, pokud vůbec jsou tyto procesy vratné. Ztracená re-

Jedním z důsledků eroze je zanesení drobných vodotečí jemným bahnem. V takovém vodním toku nežijí žádné vodní organismy, protože je drobné částice půdy udusí. (Libina, duben 2013)

tenční kapacita krajiny, která brání povodním, se obnovuje desetiletí, erozí ztracená zemědělská půda se obnovuje v řádech staletí na každý centimetr tloušťky půdního pokryvu, vyhynulé druhy rostlin a živočichů se nemusí vrátit do krajiny již nikdy.

Velké vodní plochy ve vodním režimu krajiny nepřinesly nápravu

V posledních desetiletích převládá snaha realizovat velké stavby a nákladná opatření, která mají za cíl zachytit vodu na jednom místě (velké přehradní nádrže a poldry), nebo zabránit ➔

➔ erozi na extrémně erozně ohrožených pozemcích. Příkladem může být připravený projekt na výstavbu vodního díla Heřmínovy. Typickým obrazem megalomanského pojetí a deformace principu po staletí osvědčených mezí jsou v osmdesátých letech realizované nesmyslně drahé, obrovské terasy na jihovýchodním podhůří Chřibů nedaleko Uherského Hradiště. Podobné projekty vyžadují, kromě obrovských vstupních investic, i trvalé vkládání prostředků a energie na jejich udržení a kromě technicky vyjádřeného úspěchu v podobě čísel o množství zadržené vody a snížení množství erodované půdy nemají pro přírodu a krajinu žádné pozitivní efekty.

Současný nepříznivý stav, kdy voda po tání sněhu nebo intenzivních srážkách rychle odtéká po povrchu půdy do vodních toků a odnáší s sebou tisíce tun nejceňnějších drobných částic zemědělské půdy, nelze takto řešit do nekonečna. Každá přehradní nádrž má svou konečnou a limitovanou kapacitu a půda, která v ní spolu s vodou skončí, je trvale ztracena. V posledních letech jsme mohli na vlastní oči vidět, kolik zemědělské půdy skončilo za desetiletí na dně starších přehrad, např. na Plumlově u Prostějova.

Příklad zcela nevhodného opatření, které neřeší příčinu, ale následky vodní eroze půdy. Zároveň ohrožuje obec v případě přívalové srážky záplavou vody a bahna. (Řídeč u Šternberka, duben 2013)

va nebo v Brněnské přehradě, kde se z ní stal nebezpečný odpad.

Skutečně účinná opatření musí být prováděna tam, kde problém vzniká. Tedy na pozemcích, které leží nad všemi drobnými přítoky velkých vodních toků. Vodu, a spolu s ní i půdu, musíme zachytit na místě, kde nám slouží k zemědělské výrobě – tedy přímo na zemědělské půdě. Vhodně provedená drobná opatření pak nejenže ochrání zemědělskou půdu a zadrží vodu tam, kde ji potřebujeme, ale mají i řadu dalších pozitivních efektů. Většinou pomáhají zvýšit druhovou rozmanitost v krajině, vrací tam druhy rostlin i živočichů, kteří nejen v rozsáhlých monotonních lánech orné půdy, ale ani na

Tůň na Podlesí v Orlických horách (poblíž Neratova a Bartošovic) v nivě Divoké Orlice".

FOTO – Jan Mocek

souvislých plochách luk a pastvin nemají šanci na přežití.

Kromě zmíněných přínosů pro zemědělství i ochranu přírody mají drobná opatření i význam pro regionální ekonomiku. Většinou se totiž jedná o nepříliš rozsáhlé úpravy, které jsou schopné projektovat a realizovat malé lokální projekční a stavební firmy nebo sami zemědělci. Finanční zdroje, dnes především z dotačních programů Evropské unie, přicházejí přímo do regionů. Naproti tomu, výstavba velkých poldrů nebo dokonce vodních nádrží je vždy záležitostí velkých specializovaných organizací a obrovské prostředky, které jsou do nich vloženy, jdou mimo regiony, kde jsou takové stavby realizovány.

Úkoly nejen pro ekologické zemědělce

Čím tedy mohou zemědělské podniky, majitelé půdy a obce přispět k ozdravení krajiny, ochraně svého majetku před erozí i přívaly vod a současně vodu v krajině udržet?

V první řadě je potřeba začít pracovat s půdou jako živým organismem. Půda není jen substrát s roztokem živin, ve kterém koření rostliny, ale je to především komplex milionů živých organismů, které půdu po tisíciletí vytvářely, obnovují její úrodnost, zvyšují její odolnost před vysycháním a zlepšují její schopnost vsakovat dešťové srážky. To vše udržuje její úrodnost, snižuje riziko eroze i znečištění podzemních vod. Většinu těchto vlastností půd, bohužel, snižují vysoké vstupy chemických látek. Pesticidy i chemická hnojiva zabíjí živé složky půdy a mění její vlastnosti. Takové půdy pak snadno vysychají nebo naopak nezachycují srážky, voda stéká po povrchu a působí erozi, v půdě není dostatek vzduchu a dochází k jejímu utužování, které dále zhoršuje schopnost přijímat vodu ze srážek.

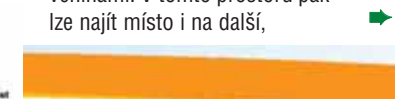
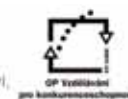
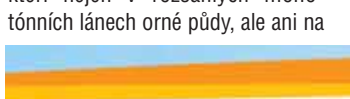
Dále je nezbytné rozčlenit velké půdní bloky. Příliš velké plochy zemědělské půdy urychlují povrchový odtok vody a zvyšují vodní i větrnou erozi. Krajina, rozdělená do menších celků, má vyšší estetickou hodnotu a bohatší struktura

krajiny umožňuje existenci mnoha druhů rostlin a živočichů. K tomu může napomoci i rozčlenění bloků a pěstování více plodin na jednom půdním bloku. Největší význam pak má obnova a zakládání mezí, remízků, travnatých pásů, zatravňování údolnic.

Velkou péčí je nezbytné věnovat vodě samotné

Naši předci si nesmírně vážili pramínků a studánek. Údržbu a ochranu studánek a pramenů v krajině považovali po staletí za samozřejmou věc, protože si uvědomovali, že jsou na kvalitní vodě životně závislí nejen oni i jejich hospodářská zvířata, ale udržovaná prameniště mohou být místem s bohatým výskytem i vzácných rostlin (například léčivých bylin) a živočichů. V tomto ohledu u nás docházelo v šedesátých až osmdesátých letech dvacátého století k ničení těchto míst v neuvěřitelném rozsahu. Prameny a prameně stružky byly uzavřeny do podzemních potrubí a horní části potoků se na stovkách metrů i na kilometrech ztratily z krajiny. Namísto pramenů a studánek nám zbyly v krajině ohavné betonové roury, ze kterých někde na dolním okraji velkého půdního bloku, většinou v houštině kopřiv a černého bezu, prýští mrtvá voda plná výluhů umělých hnojiv z pole, pod kterým v rourách protékala. V tomto ohledu se dnes nabízí široké spektrum možností a metod, včetně dotací z programů Evropské unie, na základě kterých můžeme vodu vrátit zpět do krajiny a obnovit všechny funkce povrchových vodotečí.

A nemusí jít o velké projekty za desítky milionů korun. Často i malý projekt, díky kterému se na povrch dostane několik desítek metrů potoka včetně studánky u jeho pramene, může významně přispět k oživení a ozdravení krajiny. K potokům samozřejmě patří doprovodné dřeviny, stačí vrby a olše, které lze jednoduše ošetřovat a které nemusí stínit okolní pozemky. Samozřejmě by měly být zatravněné zasakovací pásy, které zamezí znečištění povrchového toku splaveninami. V tomto prostoru pak lze najít místo i na další,

Zlepšení kvality krajiny – příležitost pro zemědělce

➔ krajinu oživující prvky, jako jsou drobné vodní nádrže nebo tůně. Ty nejen zvýší schopnost drobného toku zadržet vodu brzdící rychlost přívalových vod (mluvíme o zdrsnění povrchu), ale jsou i biotopem pro řadu druhů rostlin a živočichů.

Projekt

Problematikou vody v krajině, významu péče o vodní toky a jejich revitalizace, vztahů mezi zemědělstvím a ochranou přírody a krajiny, motivacemi k činnosti, jejichž výsledkem je zlepšení současného nepříznivého stavu, se zabýval projekt REGOL (Rozvoj environmentální gramotnosti odborné i laické veřejnosti), který probíhal od září 2012 do konce října 2013 a který byl financován z Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (Prioritní osa 7.3, oblast podpory 7.3.1, výzva č. 37) Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Projekt realizovaly ve spolupráci organizace BIOINSTITUT, o. p. s., CONBIOS, s. r. o. a RADDIT, s. r. o.

Cílem projektu bylo zjistit, o jaké formy a jaká dílčí témata vzdělávání pro ochranu životního prostředí by měla veřejnost v regionech Moravy a Slezska zájem a pro nejvíce žádaná témata byly uspořádáno celkem deset dvoudenních seminářů. Vedle témat, na která se soustřeďuje tento článek, tedy funkce vody v krajině a na možnosti ochrany biodiverzity zemědělské krajiny, byly další semináře zaměřeny na ochranu a údržbu zeleně rostoucí mimo les, kompostování biologicky rozložitelných odpadů a využití kompostů pro zlepšení kvality zemědělské půdy a na možnosti spolupráce veřejné správy a nevládních organizací.

Těchto seminářů se zúčastnilo celkem přes 400 účastníků a podobná školení budou organizátoři nabízet i po skončení projektu OPVK. Bližší informace o projektu i fotodokumentaci z uskutečněných seminářů lze nalézt na webových stránkách <http://www.regol.conbios.eu/>, které budou udržovány i po skončení projektu.

**Vlastimil Kostkan (CONBIOS)
Alena Malíková (Bioinstitut)**

**FOTO © Vlastimil Kostkan
a Alena Malíková**

Příklad revitalizace původně zcela regulovaného potoka. (Brloh, CHKO Blanský les, 2004)

V ROCE 2014 BUDE KLID PŘED „BOUŘÍ“

LEDNICE – Mezinárodní konference ekologického zemědělství Bioakademie 2013 měla přinést odpovědi na otázky, které nedávají ekozemědělcům spát. Podoba Společné zemědělské politiky po roce 2013 totiž ovlivní jejich každodenní život. Pořadatel akce PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců pozval na plenární jednání významné úředníky. Náměstkyně ministra zemědělství Jaroslava Beneš Špalková nemohla však ekologické zemědělce uklidnit, protože zásady nové společné zemědělské politiky EU nejsou dosud schváleny. Vedoucí oddělení ekologického zemědělství Ing. Jana Gallas představil ve svém vystoupení Návrh dotačních podmínek pro ekologické zemědělství od roku 2015 a Ing. Tomáš Tesař, náměstek ministra životního prostředí pro sekci ochrany přírody a krajiny zdůraznil postoje Ministerstva životního prostředí, které chce udržet zejména biodiverzitu. Problematiku slovenských ekologických zemědělců představila náměstkyně slovenského Ministerstva poľnohospodárstva Prof. Ing. Magdaléna Lacko Bartošová.

Podle tiskové zprávy MZe z 24. 9. ministři zemědělství znovu otevřeli již dohodnuté body. „Česká republika zásadně se znovuo-
tevřením debat v návaznosti na postoj Evropského parlamentu nesouhlasí. Jsme přesvědčeni, že politická dohoda, která byla dosažena na červnové Radě v Lucemburku a její následné potvrzení Evropským parlamentem, je dostatečně flexibilní, aby se v ní mohly najít všechny vyjednávací strany. Není možné na protahující se diskuse nechat doplatit naše zemědělce,“ řekl ministr zemědělství **Miroslav Toman**. Vzhledem k tomu, že nový návrh dohody obsahoval změnu parametrů u kofinancování rozvoje venkova, které Česká republika nemohla podpořit, protože by se jí prakticky snížila obálka na rozvoj venkova, rozhodla se zdržet hlasování. Ministři zemědělství se v Bruselu na řádném zasedání Rady pro zemědělství a rybařství setkali opět v říjnu. Tolik tisková zpráva.

Náměstkyně MZe ČR připomněla, že se o reformě společné zemědělské politiky jedná od roku 2011. Do jednání Komise EU vstupuje nyní Parlament EU, a tím se jednání protahují. Pro příští rok, i když měly končit pětileté úvazky, se zatím pravidla nemění. Dále hovořila o nařízeních, která se týkají přímých plateb, v nich se podařilo pro ČR dojednat některá zmírnění: * dobrovolné zastropování přímých plateb, degresivitu plateb sníženou ze 40 % na 5 % Česko aplikovat nebude, * nedojde k omezování příjmů velkých podniků, * dojde k navýšení vázaných podpor pro proteinové plodiny, * trvalé kultury vyjmuty z LFA, * mezi malé zemědělce se počítá ten s ročním příjmem do 1250 eur. Zmínila další negativa i přímých plateb: na každých 30 ha orné půdy se plní ozelenění a systém vícesložkových plateb bude administrativně náročnější. Zmínila další podmínky plateb z pilíře Rozvoje venkova.

Nejdůležitějším bodem je ale zavedení nových pravidel společné zemědělské politiky země EU, které zatím v roce 2014 fungovat nemůže. V lednu 2014 by měla začít platit přechodná nařízení a plná funkčnost nových pravidel SZP se pravděpodobně nastartuje v roce 2015, uvedla Jaroslava Beneš Špalková. Ale i tento termín se zdá být ohrožen, protože se ministři zemědělství znovu pustili do sporů (viz výše).

K vystoupení Ing. Jana Gallase k Návrhu dotačních podmínek se ještě v případě zájmu ekozemědělců vrátíme v příštím čísle. Je to velmi odborná problematika a jistě k tomu ministerstvo připraví školení.

Z diskuse, která byla v aule Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Lednici mezi ministerskými úředníky a ekosedláky i kontrolními organizacemi zmiňme jen některé problémy. * Proč je v NATURA chráněn chřástal třeba na 50 ha, když žije na třech hektarech? – Je to dáno výměrou jednotlivých honů scelováním pozemků. * Nejméně závažným se, např. i pro KEZ, jeví situace, kdy se dostávají podpory na postavení bioplynové stanice a do ní se svázejí plodiny ke spalení z polí rovněž dotovaných za ekologii. – Zatím je to neřešitelné, protože oba způsoby dotování jsou legální. * Co bude s ideou faremních plánů? – Zatím není síla vybudovat poradenský systém, zemědělci ideu sami nepřijali a vážné koordinace mezi ministerstvy. * Dále ekozemědělci upozornili na nařízení druhé seče, kdy v mnohých případech není co sekat. Jsou to zbytečné výdaje a trpí tím kvalita porostů, kdy mnohohodnové louky se mění na jednodruhové. * Není jasná ani otázka možného pohybu drůbeže v intenzivních sadech. * Problémy bude dělat i okamžité splnění 0,3 dobytčí jednotky na hektar. * Ing. Řehořková upozornila i na rozporná pravidla pro poskytování dotací na školení, kdy MZe má jedny předpisy a Ministerstvo financí jiné a musela tak uhradit statistickou pokutu za jejich nedodržení ze svého.

Po plenárním zasedání se ekozemědělci zúčastnili v lednickém zámku slavnostního předání cen pro Nejlepšího ekosedláka PRO-BIO Svazu EZ, pro Nejlepší bioprodávce Svazu a předání cen za Nejlepší českou biopotravinu ve čtyřech kategoriích – viz články na jiném místě listu. Druhý den se rozjeli ekosedláci na zkušenou jednak na jižní Slovensko do zpracovatelských firem a do severovýchodních Čech na ekohospodářství a do ekojatek. Bohužel, úsilí pořadatelů na uspořádání prestižní akce českého, moravského i slezského ekologického zemědělství nepodpořil svou účastí dostatečný počet hostů. Věříme, že příštím rokem bude podpora jistě výraznější.

(vha)

FOTO – redakce Bio